

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОБІЗНЕСУ

Обґрунтовано необхідність розвитку інтеграційних процесів в аграрному бізнесі України. Узагальнено світовий досвід функціонування сільськогосподарських підприємств. Досліджено роль та значення агрохолдингових компаній у підвищенні конкурентоспроможності продукції продовольчого сектора економіки.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, сільське господарство, аграрний бізнес, переробна промисловість, агрохолдингова компанія.

Сільське господарство – це ланка аграрного бізнесу, швидка модернізація якої може забезпечити процвітання економіки загалом. Воно є базовою галуззю, яка сама відтворюється та забезпечує сировиною багато галузей вітчизняної промисловості. Агропромисловий комплекс України є великим міжгалузевим формуванням у яке входять технологічні та організаційно пов'язані з переробною промисловістю галузі сільського господарства, промисловість, яка надає засоби виробництва та виробничо-технічне забезпечення. Важливим інтегруючим фактором, який об'єднує галузі комплексу в єдину цілісну систему, стає корисний кінцевий продукт, який виробляється переробною промисловістю на кінцевій стадії технологічного ланцюга. З метою підвищення економічної ефективності на всіх ланках АПК, забезпечення конкурентоспроможності його продукції, максимального задоволення потреб споживачів виникає необхідність об'єднати зусилля сільського господарства з харчовою промисловістю шляхом інтеграції.

Роль та функції аграрного бізнесу з огляду на його загальноекономічні позиції полягають не тільки у тому, що він є одним із дійових факторів економічного розвитку суспільства. Його важливою рисою є сприяння формуванню диверсифікованої інфраструктури національного ринку, що, у свою чергу, спонукає підприємства різних галузей економіки до поглиблення інтеграційних процесів із сільським господарством. У результаті цього стає можливою трансформація моделі агропромислового комплексу у високоінтегровану національну систему аграрного ринку з примноженням та зміцненням продовольчої безпеки країни.

Проблеми розвитку агропромислової інтеграції знайшли відображення в працях В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, П. І. Гайдуцького, І. І. Лукінова, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина.

У своїх наукових дослідженнях ці вчені вивчали та узагальнювали різноманітні форми поєднання сільського господарства з переробною промисловістю, пропонували рекомендації і шляхи вирішення економічних проблем забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу.

Слід зазначити, що, незважаючи на наявність певного доробку з окресленої проблематики, їх високу

наукову і практичну цінність, існує потреба в системному та комплексному дослідженні прогресивних моделей аграрного бізнесу на основі інтеграційних процесів.

Основною метою нашого дослідження є обґрунтування науково-методологічних основ та концептуальних підходів стосовно суті та форм прояву інтеграційних процесів в аграрному бізнесі України.

Потужний біокліматичний потенціал України як аграрної держави досі не використовується у повному обсязі. А це близько 30% світових чорноземів, сприятливі природо-кліматичні умови та достатні трудові ресурси з їх багатовіковими традиціями ведення сільськогосподарського виробництва, вигідне геополітичне розташування держави з виходом у Чорне море. Тому цей напрямок бізнесу України має перетворитися в основну галузь народного господарства, яка повинна забезпечити продовольчу безпеку, а також стати одним з найбільших джерел валютних доходів країни від експорту агропромислової продукції по всьому світу.

Порівняльний аналіз структури АПК в Україні та інших розвинених країнах свідчить про те, що в останніх існує принцип максимального використання продукції, яка виробляється в сільському господарстві. Значна питома вага припадає також на переробку сільськогосподарської сировини, холодильне та таропакувальне господарство, спеціалізований транспорт та реалізацію готової продукції. Низький технічний рівень переробної промисловості України призводить до великих втрат сировини, паливно-енергетичних ресурсів, трудових витрат на виробництво одиниці продукції в порівнянні з розвиненими країнами.

Щоб змінити ситуацію, необхідно переорієнтувати всіх учасників технологічного ланцюга «виробництво – переробка – реалізація готової продукції» на кінцевий результат. Шляхом об'єднання зусиль виробників сировини, переробної промисловості, торгівлі, фінансових структур, їх взаємозацікавленій роботі можна істотно змінити становище в аграрному бізнесі в кращий бік, використавши головним чином всі наявні потенційні резерви.

Світовий досвід показує, що там, де переробні підприємства мають стійкий зв'язок з сільськогосподарськими товаровиробниками, збільшується загальна ефективність аграрного

виробництва. Це досягається за рахунок зниження затрат на проміжних стадіях технологічного процесу агропромислового виробництва, а також за рахунок більш повного завантаження промислових потужностей. Поряд з іншими успішніше вирішується і таке важливе завдання, як залучення інвестицій.

У теперішніх умовах існує необхідність розвитку агропромислової інтеграції на основі забезпечення технічної, технологічної, економічної єдності та безупинності етапів виробництва, заготівлі, транспортування, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції з метою стабілізації агропромислового виробництва та збільшення його економічної ефективності. Створення об'єднуючих структур з метою підвищення ефективності відбувається не на основі зацікавленості окремих учасників в об'єднанні, а на загальних інтересах всієї інтегрованої системи. Переробні промислові підприємства, які мають інформацію про потреби споживача, часто стають базовими суб'єктами агропромислової інтеграції.

Об'єктивною основою агропромислової інтеграції є високий рівень виробничих сил, розвиток суспільного поділу праці, розширення взаємозв'язку сільського господарства з іншими сферами економіки. Прискорення науково-технічного прогресу вносить зміни в традиційні функції сільського господарства. Розвиваються зв'язки сільського господарства з похідними від нього галузями, які зайняті доведенням продукції до споживача. У результаті збільшується залежність кожної ланки в ланцюгу виробництва кінцевих продуктів, знижуються транзакційні витрати, що сприяє раціональному використанню ресурсів економіки та підвищенню ефективності виробництва.

Інтеграція означає організаційне поєднання технологічно пов'язаних між собою різномірних видів діяльності з притаманними їм функціями з метою виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів. Якщо говорити про агропромислову інтеграцію в широкому розумінні слова, то треба мати на увазі розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою, технологічно й об'єктивно орієнтовані на поєднання їх матеріальних інтересів у процесі виробництва і реалізації кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини. Посилення таких зв'язків є закономірним явищем. У процесі поглиблення суспільного поділу праці сільське господарство самостійно вже не може забезпечувати умови власного відтворення. Це зумовлено тим, що розвиток галузі все більше залежить від промисловості, яка постачає селу необхідні засоби виробництва.

Необхідно зазначити, що агропромислова інтеграція - це форма господарювання, яка має свої переваги:

- забезпечується єдиний процес виробництва, закупівлі, переробки продукції;
- створюються більш сприятливі умови для широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- досягається скорочення управлінського апарату;
- створюються умови для поєднання інтересів усіх учасників агропромислової інтеграції;
- виникає можливість організації виробництва на основі ефективної економії всіх ресурсів;
- забезпечується оптимальне поєднання

територіального і галузевого управління.

Оцінка стану інтеграційного процесу у вітчизняному агропромислому комплексі дозволяє зробити висновок про те, що істотним упущенням в інтегрованих агропромислових формуваннях є їх організація без урахування об'єктивних умов, низький рівень централізації функцій управління, зниження рівня кадрового потенціалу. У науковій літературі і на практиці не відпрацьовані оптимальні моделі великих ферм у АПК, не визначена оптимальна кількість і співвідношення учасників структурних підрозділів.

Сьогодні в розвинених країнах світу великі підприємства стали основою виробничого потенціалу. Адже саме вони дають змогу концентрувати значні ресурси для вирішення складних науково-технічних та виробничих завдань. Виступаючи ефективним інструментом внутрішньо- та міжгалузевого переливання капіталу, західні підприємства формують рівень середньосупільних витрат виробництва та, конкуруючи між собою, сприяють розвитку науково-технічного й соціального прогресу.

На відміну від сільського господарства України, де співіснують різні організаційно-господарські форми аграрних формувань, у США та деяких європейських країнах єдиною формою сільгоспідприємств є ферма. Саме вона є основою розвитку потужної системи фермерської кооперації та аграрно-промислової інтеграції. На зміну суто ринковим відносинам між першою та другою сферами АПК приходять довгострокові контрактні взаємостосунки. Це пов'язано не тільки з кількісними (зростанням обсягу та асортименту товарів і послуг), а й з якісними зрушеннями (нові технологічні та економічні взаємозв'язки). При цьому підприємства першої сфери, безпосередньо пов'язані з аграрно-промисловим виробництвом, орієнтуються на кінцеве споживання, активно підтримують наукові дослідження пошукового характеру. За умов активного залучення до інтеграційного процесу інших сфер АПК все частіше створюються аграрно-промислові підприємства з інтегрованим виробництвом частини засобів виробництва, землеробством та тваринництвом, переробкою продукції та торгівлею.

Значного поширення у США набула контрактна форма аграрно-промислової інтеграції, базою якої є зв'язок фермерів з іншими суб'єктами аграрного бізнесу на основі виробничих та збутових контрактів. Відмінність між ними полягає в тому, що збутові контракти стосуються виключно умов реалізації продукції, з обумовленням її якості, ціни та умов доставки. Виробничі контракти регламентують умови виробництва до його початку та жорстко прописують коло обов'язків учасників. Гарантований ринок збуту продукції для фермера та стабільне забезпечення сировиною потрібної якості для контрактора - це основні переваги контрактації для її учасників.

Сучасний розвиток фермерських кооперативів та корпорацій Америки відбувається і шляхом диверсифікації їх діяльності, у тому числі - в галузях, не пов'язаних безпосередньо із сільським господарством. Прикладом може бути регіональний кооператив Farm Industries, що обслуговує 500 тис. фермерів - постачає засоби виробництва та матеріали, серед яких нафтопродукти, добрива, насіння, комбікорми власного виробництва. До переліку послуг кооперативу входить страхування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Збутом сільгосппродукції займаються два самостійних відділи, що

спеціалізуються на переробці та реалізації зернових і тваринницької продукції.

Шість тисяч фермерів Середнього Заходу США обслуговує кооператив Land-o-lake через систему окремих самостійних філій, що здійснюють матеріально-технічне постачання, переробку продукції та збут. Головним напрямком діяльності кооперативу є збут молока і молочних продуктів, асортимент його продукції включає 400 найменувань.

Саме широка функціональна диверсифікація таких фермерських кооперативів та корпорацій, значна зона діяльності забезпечує їх стабільне становище, а отже, і стійкий розвиток пайовиків в умовах мінливості ринку та жорсткої конкуренції.

Особливої уваги потребує досвід наукового обслуговування аграрного сектора США через науково-дослідні центри великих кооперативів, приватних фірм та компаній агробізнесу, що розробляють та апробують найбільш ефективні методи господарювання, ведуть цілеспрямовану роботу з навчання та поширення сільськогосподарських знань серед фермерів і підприємців, зайнятих у цій діяльності. Такі центри працюють узгоджено з державною службою сільськогосподарських досліджень, що здійснює стратегічний аналіз, спрямований на середньо- та довгострокову перспективу та покликаний забезпечити необхідні передумови для зміцнення продовольчої безпеки країни.

Багаторічною вітчизняною та зарубіжною практикою підтверджується необхідність створення інтегрованих систем, які забезпечують економічну стійкість та стабільність розвитку сільського господарства. Яскравим прикладом таких є агрохолдинги, які на сучасному етапі стали найбільш ефективним об'єктом аграрного ринку України. Холдингом називається група підприємств, одна з яких – материнська (холдингова або холдинг-компанія) – володіє контрольними пакетами акцій інших дочірніх компаній. На практиці, як правило, холдингові компанії в аграрному бізнесі створюються для забезпечення виробництва конкурентоздатної продукції і оптимального пропорційного розвитку технологічно пов'язаних підприємств (виробництво, переробка, торгівля), науково-дослідних, проектно-технологічних і конструкторських організацій; а також збільшення кінцевих результатів фінансово-господарської діяльності усіх його підприємств, забезпечуючи зниження їх сукупних податкових платежів.

Агрохолдинги сприяють також розширенню масштабів виробництва і прискоренню освоєння нової продукції на основі розвитку зв'язків між дочірніми підприємствами. Основною перевагою холдингових компаній в аграрному бізнесі є підвищення конкурентоспроможності технологічно взаємозв'язаних підприємств за рахунок концентрації і мобілізації ресурсів на необхідних напрямках, оптимізації використання залучених капіталів для усіх підприємств.

Важливим аспектом діяльності агрохолдингів є забезпечення необхідної якості сільськогосподарської та харчової продукції. Вступ України до СОТ і вихід нашої держави на зовнішні ринки вимагають дотримання певних стандартів якості. Завдяки застосуванню новітніх технологій у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції, контролю за дотриманням технології на всіх її етапах, запровадженню необхідних стандартів якості, агрохолдинги на своїх великих сучасних переробних підприємствах досягають необхідного рівня переробки цієї продукції, а також відповідних асортименту, якості та економічної ефективності виробництва. Сьогодні агрохолдинги є основними вітчизняними експортерами сільськогосподарської продукції та продуктів харчування на міжнародні ринки. Водночас із їх діяльністю у сільське господарство активно просуваються генетично модифіковані організми, що викликає тривогу і вимагає дослідження. Це ж стосується і монокультурного виробництва, що є характерним для агрохолдингів [1, с. 59].

Вступ України до СОТ став стимулюючим фактором формування аграрно-промислових інтегрованих комплексів, які в процесі складних функціональних перетворень набули більш гнучких структурних форм. Вітчизняні агрохолдинги орендують землі в багатьох регіонах України. Цей факт знижує ризики їхньої внутрішньогосподарської діяльності. Орендовані сільськогосподарські угіддя в середньому мають площу від 60 до 300 тис га (табл. 1).

Дослідження діяльності агрохолдингів як форми організації агропромислового виробництва засвідчує: основним шляхом їх створення є інвестування капіталу вітчизняного або іноземного походження спочатку у переробку промисловість, що забезпечує швидші обіг і окупність (зокрема, це стосується олійно-жирової, борошномельної, хлібопекарської, цукрової та м'ясо-молочної промисловості). Наступним етапом капіталовкладень є сфера збуту продукції через

Таблиця 1. Розмір земельних угідь найбільших агрохолдингів України

Агрохолдинг	Агроактиви	Земельні угіддя, тис. га.
ММК ім. Ілліча	40 агроцехів, об'єднаних в агрокомплекс комбінату	240
Нафком-Агро	Арогосподарства дочірнього підприємства «Нафком-Агро»	220
«Ленд Вест компані»	Арогосподарства, що входять до складу «Ленд Вест компані»	80
ЗАТ «Західна компанія «Дакор»	15 сільськогосподарських підприємств, об'єднаних у холдинг «Дакор»	122
ВАТ «Миронівський хлібопродукт»	Аропідприємства, що входять до складу холдингу	180
ТОВ «Астарт-Київ»	60 агрофірм, що входять до складу холдингу	165
«Мрія»	Аропідприємства, що входять до складу холдингу	212
ЗАЕ «Агротон»	25 аропідприємств, інтегрованих в групу	150
«Приват-АгроХолдинг»	24 сільгосппідприємства, що входять до «Приват-АгроХолдинг»	136
НВП «Райз-Агро»	Сільськогосподарські підприємства «Райз-Агро»	135
НВФ «Сінтал «Д»	Арогосподарства, підконтрольні НВФ «Сінтал «Д»	100
Разом	-	1740

розбудову логістики і власної торговельної мережі. З нагромадженням необхідних ресурсів, уже на третій стадії, створювалося власне сільськогосподарське виробництво – через оренду земельних відносин і частково майнових паїв, а також закупівлю необхідних ресурсів (насамперед сучасної техніки) [1, с. 55].

На сьогодні найбільші агрохолдинги України є лідерами на ринку сільськогосподарської продукції і займають чільне місце на світовому ринку. Проте, значним недоліком подальшого формування та розвитку холдингових об'єднань стає недосконалість законодавчої бази. Головні проблеми пов'язані з дотриманням правових норм, регулюванням відносин між інвестором і сільськогосподарськими організаціями. Підприємства, які є структурними підрозділами, не мають самостійності, тому контроль за фінансовою діяльністю обмежений. Останнім часом великі за масштабами агрохолдинги використовують різні методи для збільшення земельних володінь, часто порушуючи чинне законодавство. Більшість інвесторів не готові вирішувати проблеми розвитку соціальної інфраструктури, контролювати екологічність виробництва і продукції, задовольняючи лише власні економічні інтереси. Тому з метою запобігання появи латифундій потрібно удосконалювати законодавчу базу, що регулює інтеграційні взаємодії в аграрно-промислому виробництві.

Інтеграція підприємств аграрного бізнесу дозволяє його учасникам заповнити наявні недоліки ринку за рахунок створення внутрішнього ринку капіталу, спільної інфраструктури, підвищення якості інформації та управління, зниження трансакційних витрат, лобювання спільних інтересів. Високі адаптаційні можливості структур із розвиненими інтеграційними зв'язками досягаються за рахунок узгодженого співробітництва між підприємствами різних галузей і розподілу ризику між ними. Збереження таких технологічних зв'язків сприяє подоланню дефіциту ресурсів, що виникає в кризових ситуаціях, коли зовнішні фактори призводять до втрати частини постачальників і споживачів.

Великі аграрно-промислові формування здатні підвищити ефективність реального сектора економіки, здійснювати позитивний вплив на розвиток регіонів, інфраструктури, створювати нові технології, сприяти зростанню зайнятості, тобто вирішувати комплекс гострих соціально-економічних проблем.

Однак при цьому необхідна чітка політика держави щодо контролю розвитку як великих агрохолдингів, так і малих підприємств. Адже кожна з цих структур повинна розвиватися на своєму рівні і не перешкоджати іншим. Неприпустимо, щоб холдингові компанії займали монопольне становище на ринку. Потужні агрохолдинги, які створюють монополії, не мають одержувати бюджетну підтримку. У нашій країні недостатньо відпрацьована державна політика щодо розвитку сільськогосподарських структур, їх фінансової підтримки, контролю над розподілом коштів при наданні необхідної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам у разі неврожаю, стихійних лих тощо. У розвинутих країнах світу існує позитивний досвід регулювання сільськогосподарського виробництва відповідно до національних пріоритетів, що може бути адаптований до сучасних умов вітчизняного АПК.

Список літератури

1. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку [Текст] / С. Дем'яненко // Економіка України. - 2009. - №12. - С.50-61.
2. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК [Текст] / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. - 2010. - №3. - С. 3-8.
3. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: [монографія] / Г. І. Мостовий. - Х.: - Основа, 2002. - 299 с.
4. Про холдингові компанії в Україні [Текст]: указ Президента України, березень 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 34.
5. Про холдингові компанії, що створилися в процесі корпоративізації та приватизації [Текст]: указ Президента України від 11 травня 1994 року № 224/94 // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 13.
6. Федулова Л. І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки України [Текст] / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. - 2007. - № 3. - С. 9 - 31.
7. Ярема Л. В. Аспекти побудови економічного механізму інтеграції на підприємствах АПК [Текст] / Л. В. Ярема // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - №2. - С.115 - 122
8. Top - 25 українських латифундистів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vd.ua/img/st_img/195/012_latifundia.png.
9. Феофілов С. Майбутнє України - за агрохолдингами [Електронний ресурс] / С. Феофілов. - ІнтерМедиа Консалтинг. - Режим доступу: http://agroua.net/news/news_18517.html

РЕЗЮМЕ

Чорна Неля

Развитие интеграционных процессов как необходимое условие повышения эффективности агробизнеса

Обоснована необхідність розвитку интеграционных процессов в аграрном бизнесе Украины. Изучен всемирный опыт функционирования сельскохозяйственных предприятий. Исследовано роль и значение агрохолдинговых компаний в повышении конкурентоспособности продукции продовольственного сектора экономики.

RESUME

Chorna Nelya

Development of integration processes as a prerequisite increase agribusiness

The necessity of integration processes in the agricultural business in Ukraine is proved. The world experience of the farmers is studied. The role and significance of agrarian holding companies in increasing of the competitiveness of the food sector is considered.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2011 р.